

آیا همیشه "هدف، وسیله را توجیه می‌کند"؟

دکتر داریوش فرهود

سر دبیر

در واقع کلیه قوانین، برای حاکمیت و اجرای اخلاقیات وضع شدند، ولی متأسفانه همه این قوانین اخلاقی نیستند. زیرا این قوانین از سوی حاکمان و توسط کارگزاران ایشان تدوین شده‌اند، یعنی همیشه سود و نیک‌زیستی اکثریت در آن دیده نشده است.

در اینجا پاسخ عنوان این نوشته مطرح می‌شود که همیشه هدف، وسیله را توجیه نمی‌کند! یعنی هم هدف باید شریف و الهی و در جهت مصلحت همگان باشد و هم وسیله‌ها باید پاک و الهی و بدون زیان به دیگران باشند.

در تاریخ، بدون تردید همه افراد ناهل، جباران، ستمگران و زیاده‌طلبان، برای توجیه کارهای خود، ابتدا اهداف بسیار فاخر و عامه پسند خود (شاید به ظاهر نیک) را تعریف می‌کردند و سپس هر راهی را برای رسیدن به آن هدف، انتخاب می‌کردند و مردم ساده دل (اکثریت نادان)، آنها را برای رسیدن به اهداف ایشان، کمک می‌کردند.

از افراد سرشناس که هر وسیله‌ای را برای رسیدن به هدف از پیش تعریف شده (سیاست، حاکمیت، نظامی‌گری)، بدون در نظر داشتن اصول اخلاقی (نیک و بد زمینی یا آسمانی، توجیه می‌کرد، نیکولو ماکیاولی (۱۴۶۹ تا ۱۵۲۷ میلادی در فلورانس ایتالیا) بود.

ماکیاولی، به عنوان یک سیاستمدار دوران رنسانس اروپا، کلیه ارزش‌های اخلاقی قراردادی و خدایی و مذهبی را برای رسیدن به زندگی بهتر، انکار می‌کرد، ولی همزمان اعتقاد داشت «دین مؤثرترین وسیله برای اعمال قدرت سیاسی و بهترین عنصر برای پیوستگی و اتحاد ملی است» از دیدگاه او «آنچه نباید در سیاست مورد توجه قرار گیرد، اخلاقیات است» من در جایگاه و مرتبه‌ای نیستم که بخواهم برای دیگران راهنما و دلیل باشم، ولی برای خود همواره کوشیده‌ام که «هم هدفم اخلاقی و الهی باشد و هم وسیله‌ام پاک و ایزدی باشد.»

سخن پایانی:

«هدف‌ها، همیشه وسیله‌ها را، توجیه نمی‌کنند»

زندگانی جانوران، در چند هدف خلاصه می‌شود و راه‌های رسیدن به آن‌ها غریزه^۱ هستند.

۱. دفاع از جان خود در مقابل جانوران مهاجم، در واقع «دفاع از جان»

۲. دفاع از حریم زیست خود یا همان قلمرو^۲ «دفاع از وطن»

۳. شکار یا ورود به محوطه جدید برای تأمین غذای یک وعده‌ای خود، بدون حرص و زیاده‌طلبی «زنده ماندن»^۴

۴. همسریابی (بعضاً با جدال و ستیز و حسادت) «بقاء نسل»

کلیه این اقدامات و اعمال، به صورت غریزی «کاندیشنال» برای جانوران و در حکم «راز بقا» صورت می‌گیرد.

انسان و شاید برخی از جانوران اهلی شده، رفتارهایشان «ارادی» همراه با تفکر، گزینه سنجی و با در نظر گرفتن «سود و زیان»^۵ است. «حیوان متفکر»، «حیوان ناطق»^۶

از زمان‌های بسیار دور، حتی پیش از مصلحان اجتماعی و ظهور ادیان، انسان‌های دوراندیش و نیک‌صفتی در هر گروه و قبیله‌ای وجود داشتند که مردم را به خودداری از آزار و زیان به دیگران توصیه می‌کردند. به این ترتیب «مبانی اخلاق»^۷ قبیله‌ای و گروهی شکل گرفت.

نیک و بد، سود و زیان، خیر و شر، آبادانی و تخریب، شفاعت‌خشی و کشتار ... این‌ها همگی اخلاقیاتی بودند که نیکان هر قوم به این اصول رسیده بودند تاریخ انسان (حیوان اخلاقی^۸). با گذشت زمان، باورهای نیک و ادیان اقوام پیش از تاریخ (ایران، هند، مصر، چین و آمریکای جنوبی....) و بعدها ادیان ابراهیمی (یهودیت، مسیحیت و اسلام)، همگی در اصول اخلاقی شناخته شده و محبوب مردم (راستی، درستی، نیک‌اندیشی، کمک به دیگران، مهربانی و بخشندگی و ...) تدوین شدند و پیام‌آوران، مردم را به نیکی دعوت کردند و در واقع جامعه آسمانی و معنوی بر اندام نیکی‌ها دوختند.

دانشمندان و نویسندگان (فردوسی، سعدی، مولانا و حافظ و دیگران) در ایران و جهان، همگی به پاس گفته‌ها و نوشته‌های نیک و زیبا و اخلاقی خود شهرت یافتند.

ریش سفیدان و داوران، همواره احکام بین نیک و بد، اخلاقی و غیر اخلاقی را جاری می‌کردند. شاید آداب و رسوم و فرهنگ را بتوان به عنوان اولین قانون‌های اخلاقی^۹ تلقی کرد. وضع قوانین مدرن امروزی را می‌توان حاصل چند سده اخیر دانست (اخلاق فلسفی^{۱۰}).

دکتر داریوش فرهود: آیا همیشه "هدف، وسیله را توجیه می‌کند"؟

واژه نامه

1.The end justifies the means	هدف وسیله را توجیه می‌کند
2. Instinct	غریزه
3.Territory	قلمرو
4.Survival	زنده ماندن
5.Cost and benefit	سود و زیان
6.Animal rational	حیوان ناطق
7.Fundamental of ethics	مبانی اخلاق
8.Ethical animal	حیوان اخلاقی
9.Ethical laws	قانون های اخلاقی
10.Philosophical ethics	اخلاق فلسفی